| تاریخ دریافت:۱۴۰۱/۰۱/۲۲ | تاریخ پذیرش:۱۴۰۱/۰۴/۲۰ |

شناسایی معیارهای طراحی معماری مدرسه مبتنی بر نظریهٔ حرکت جوهری ملاصدرا به‌مثابهٔ عامل مؤثر در شکل‌گیری هویت انسان (بررسی پنج نمونه از مدارس معاصر در ایران)

صدیقه معین‌مهر*
استادیار گروه معماری ، دانشکدهٔ هنر و معماری و شهرسازی،
دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران، (نویسنده مسئول).
B_moeinmehr@azad.ac.ir

وحید مجیدی
دانش‌آموختهٔ کارشناسی ارشد معماری، دانشکدهٔ معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.
V.Majidi2010@gmail.com

چکیده

مدرسه مکانی است که تعلیم و تربیت دانش‌آموزان بر بستر آن شکل می‌گیرد، اما بی‌توجهی به ساحت مبانی نظری اسلامی با تأکید بر شناخت انسان، نیازهای او و اهداف متعالی تعلیم و تربیت در این مکان، به بروز چالش‌هایی در پرداختن به قابلیت‌های فضای مدرسه در شکل‌دهی به هویت انسان منجر می‌شود. از آنجا که فلسفه همواره به اصول، بنیان‌ها و بنیادهای مسائل می‌پردازد و همه‌جانبه آن را واکاوی می‌کند، این پژوهش نیز با توجه به نظریهٔ حرکت جوهری ملاصدرا و شناخت مراتب کمال نفس انسان و صیرورت او در دستیابی به جایگاه انسان کامل بر بستر فضای تعلیم و تربیت صورت گرفته و معیارهای طراحی معماری مدرسه را مطالعه کرده است. براساس نظریهٔ حرکت جوهری، اهمیت تعلیم و تربیت در حکمت متعالیه معلوم می‌شود؛ زیرا آنچه در تعلیم و تربیت یا آموزش و پرورش رقم می‌خورد، تحول گوهر وجودی انسان است؛ به عبارت دیگر تعلیم و تربیت مستلزم تحولات ذاتی در انسان است. در این پژوهش، ویژگی‌های طراحی معماری پنج نمونه از مدارس معاصر ابتدایی در ایران بررسی شده و درنتیجه

* https://orcid.org/0000-0001-6879-1425

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

میزان توجه طراحان به آموزش و پرورش دانش‌آموزان با توجه به معیارهای فلسفهٔ تربیت اسلامی ارزیابی شده است. راهبرد این پژوهش استدلال منطقی و به روش توصیفی- تحلیلی است؛ درنتیجه می‌توان گفت، معماری و طراحی فضاهای تربیتی باید در تطابق با ساحات حیات انسان و متناسب با شرایط و اقتضائات زمان و مکان و نیاز متربیان باشد. معماران باید با شناخت صحیح از مراتب کمال نفس انسان، محیط‌های آموزشی را به‌گونه‌ای طراحی کنند که بستر رشد و پرورش دانش‌آموزان را در تطابق با فلسفهٔ تربیت اسلامی فراهم آورند.

کلیدواژه‌ها: طراحی معماری، مدرسه، حرکت جوهری، حکمت متعالیه، ساحات نفس انسان.

مقدمه

تلقی صاحب‌نظران حوزهٔ علوم تربیتی از نظام آموزش و پرورش متضمن چهار رکن ساختار آموزشی، تعلیم‌دهنده، تعلیم‌گیرنده و محیط آموزشی است (خدابخشی، فروتن و سمیعی، ۱۳۹۳). با فرض پذیرش رابطهٔ متقابل میان ارکان چهارگانهٔ مذکور، تکوین هر فضای آموزشی نشان‌دهندهٔ پیدایش نوعی فعالیت تخصصی در جامعه است که انجام آن نیازمند فراگیری آموزش‌های معین و برنامه‌ریزی‌شده است. از سوی دگر تعلیم و تربیت رسمی در کشور ایران، که قائم بر بنیان‌های حکمت اسلامی است، بر لزوم توجه هرچه بیشتر به مبانی نظری معماری فضاهای آموزشی تأکید دارد (نقره‌کار، تقدیر و معین‌مهر، ۱۳۹۴)؛ بنابراین فضای آموزشی بستری است که رشد متربیان را فراهم می‌کند.

تحقیقات در قلمرو فلسفهٔ تعلیم و تربیت بر نظریه‌های فلسفی تکیه دارد. فلسفهٔ تعلیم و تربیت که متضمن مباحثات فلسفی در قلمرو تعلیم و تربیت است، به مسائل و موضوعات تربیتی از منظر فلسفی می‌نگرد و بر پایهٔ اصول فلسفی یک مکتب یا دستگاه فلسفی، آن‌ها را تبیین می‌کند؛ بنابراین آشنانبودن با فلسفهٔ تربیتی حاکم، به‌منزلهٔ نداشتن تصویر از انسانی است که مدعی پرورش او هستیم. نداشتن شناخت یا ندانستن اهمیت مکتب فلسفی که باید از آن پیروی شود، سبب ازهم پاشیدگی و پریشانی کل نظام آموزشی از ابتدایی تا دانشگاه می‌شود (زیباکلام منفرد، ۱۳۸۴).

از آنجا که موضوع اصلی هر نظام تربیتی انسان است، در مبانی فلسفی تعلیم و تربیت نظام صدرایی نیز به انسان با رویکردی وجودی نگریسته و از آن به «حکمت» تعبیر شده است. نظام تعلیم و تربیت از نگاه صدرالمتألهین به‌حدی از کفایت و جامعیت برخوردار است که تمام قوای

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

انسان را مدنظر قرار می‌دهد. در نظام فکری وی، تنها به پرورش بعد روحانی و نفسانی زندگی انسان توجه نشده اســت، بلکه زندگی اجتماعی، دنیوی و تمام شئون آن نیز پسندیده است و باید مدنظر قرار بگیرد. همچنین در این نظام، انســان براساس حرکت جوهری، تحول جوهری و گوهری دارد و برنامه‌های تربیتی نیز باید به‌گونه‌ای باشــند که تمام وجود او را متحول کنند (رشیدی احمدآبادی، ۱۳۸۷). در این پژوهش با بررســی نظریهٔ حرکت جوهــری ملاصدرا، ضمن پرداختن به مهم‌ترین مبانی فلسفی نظام تعلیم و تربیت صدرایی، با معرفی پنج مدرسهٔ معاصر ایران، گزاره‌های متناظر با فضای معماری تبیین شده است.

پیشینهٔ پژوهش

دربارهٔ فلســفهٔ ملاصدرا و نظریهٔ حرکت جوهری وی، پژوهش‌های دیگری نیز صورت گرفته است که حیطه‌های مختلف فلســفهٔ صدرالمتألهین را به همراه مضامین تربیتــی به نگارش درآورده‌اند. همچنین فلســفهٔ صدرایی را با نگاه تربیتی درآمیخته و نتایج جالب‌توجهی را به دســت آورده‌اند که در این بخش بیان می‌شوند:

محمودی و حســینی (۱۳۸۹) در پژوهش خود با استفاده از فلسفهٔ ملاصدرا به‌عنوان یک رشته و تقســیم آن به چهار بخش هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، ارزش‌شناســی و انسان‌شناسی مبنای معرفت‌شناســی صدرالمتألهین را برای پرورش خلاقیت مطالعه و بررسی کردند. نوروزی و بابازاده (۱۳۸۹) در راســتای توصیف فلسفهٔ ملاصدرا از نفس و تبعات آن، پیامدهای تربیتی متناسب با آن را استخراج کرده و به‌نحوی مطالبشان را به حیطهٔ انسان‌شناسی مرتبط کرده‌اند. رشیدی احمدآبادی و امامــی جمعــه (۱۳۸۸) مبانی فلســفی تعلیم و تربیــت از منظر صدرالمتألهیــن را با تأکید بر هستی‌شناسی و انسان‌شناسی وی، مفهوم حرکت جوهری و اتحاد عاقل و معقول تبیین کرده‌اند.

بهارنــژاد (۱۳۹۲) ضمن مطالعــهٔ ویژگی‌های نظام تربیت صدرایی و عوامــل مؤثر در تربیت انســان، فطرت را دلیل تربیت و رشــد عقل و مراتب عقل در فلسفهٔ صدرا قلمداد می‌کند. مجیدی بیدگلی (۱۳۸۸) نیز عقلانیت را اســاس تربیت صدرایی در نظر می‌گیرد و حرکت جوهری را راهی به‌ســوی کمال می‌داند. محمدپــور دهکردی (۱۳۸۸) به نقش تربیــت عقلانی در حفظ منزلت و کرامت انســان‌ها بر مبنــای اصول حکمت متعالیه پرداخته و بیان می‌کند مبانی فلســفی کرامت را می‌توان در حکمت متعالیه یافت.

ســعیدی (۱۳۸۸) مبانی تعلیم و تربیت را در حکمت متعالیه صدرایی جست‌وجو کرده است. در این راســتا نگرش غایت‌مدار به حکمت، تربیت عقلانی، پرورش استعدادها و ساحات وجودی

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

انســـان را در زمرهٔ مبانی تعلیم و تربیـــت صدرایی در نظر گرفته اســـت. صمدی (۱۳۸۸) حرکت جوهری را در تعلیم و تربیت اسلامی به‌شکلی خاص بررسی کرده و با عنوان نظریهٔ حرکت جوهری و دلالت‌های تربیتی آن در تعلیم و تربیت اســـلامی پژوهش خود را نگاشـــته اســـت. محقق داماد (۱۳۸۸) در مقاله‌ای حق آموزش و پرورش را با توجه به نظریه‌های ملاصدرا و از دیدگاه وی بررسی کرده اســـت. با بیان این مسئله که نظام فلسفی باید پاسخ‌گوی سؤالات زمانهٔ خود باشد، با تکیه بر دیدگاه‌های صدرا علم را جزء ذات بشـــر می‌داند و برای بشـــر حق آموزش و پرورش قائل می‌شود. خســـرونژاد، قمی و شـــریفانی (۱۳۸۷) در باب نظریهٔ حرکت متعالیه که جزئی از حکمت متعالیه ملاصدرا محســـوب می‌شود، دو بُعد فلسفی و تربیتی آن را بررسی کرده و نظریهٔ حرکت جوهری در حیطهٔ تعلیم و تربیت را کاربردی کرده‌اند.

در بخش دوم، این مســـئله بررســـی شده اســـت که در دهه‌های اخیر پژوهش‌های متعددی در راســـتای ارتقای کیفیت معماری فضاهای آموزشـــی در ایران صورت گرفته که اساسی‌ترین آن‌ها با محوریت سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور بوده است. البته بیشتر این پژوهش‌ها بر موضوعی خاص از معماری فضاهای آموزشی تمرکز کرده‌اند؛ برای مثال برخی به‌دنبال الگوسازی برای فضاهای آموزشـــی براساس ویژگی‌های اقلیمی بوده‌اند؛ از جمله کسمایی (۱۳۶۸)، دانشگاه شـــهید بهشتی (۱۳۸۷) و رفیع‌زاده (۱۳۸۲). برخی نیز ارائهٔ الگو برای مکان‌یابی و استقرار مدارس در شـــهرها را جست‌وجو کرده‌اند؛ مانند افراســـیابی (۱۳۷۷) و دانش‌مهر (۱۳۷۷). برخی دیگر بر تأثیرات فرم، فضاهای باز و مصالح بر معماری این‌گونه فضاها تمرکز داشـــته‌اند؛ از قبیل محمودی (۱۳۸۴)، هرنـــدی و اکرمی (۱۳۷۷) و زمرشـــیدی (۱۳۷۸). در این میـــان، تنها تعداد محدودی از پژوهشـــگران در رویکردی کل‌نگر، فضاهای آموزشـــی را مانند ســـامانه‌ای به‌هم‌پیوسته بررسی کرده‌اند؛ مانند غفاری (۱۳۷۷) و قاضی‌زاده (۱۳۷۲) که برای شـــروع مناسب بوده‌اند، اما کفایت لازم با تأکید بر توجه و پرداختن به منظومه‌ای از نیازهای انســـان را نداشـــته‌اند؛ از این‌رو نیاز است اصول معماری در پرتو اندیشـــهٔ اسلامی بازنگری شـــود؛ به‌ویژه در زمان حاضر که تعلیم و تربیت اسلامی متربیان به ضرورتی برای جامعه، در مقابله با تهاجمات فرهنگی تبدیل شده است.

روش پژوهش

راهبرد این پژوهش اســـتنباط و اســـتدلال منطقی و روش کار توصیفی- تحلیلی بوده است. بر این اساس، مطالعهٔ آراء فلســـفی صدرالمتألهین به‌عنوان چارچوب نظری تحقیق استفاده شده است. با نگاهی بر سند تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت مدارس ایران از یک‌سو و ارزیابی ارکان کالبدی

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

فضاهای آموزشـــی از سویی دیگر، دســـتیابی به معیارهایی برای طراحی فضای آموزشی، به‌منظور ایجاد بستری ایده‌آل، در قاموس معماری برای کاربران از فضا مدنظر قرار گرفته است.

مبانی نظری پژوهش

تعریف حرکت جوهری

حرکت جوهری در اصطلاح فلسفی عبارت است از: تغییر تدریجی یا خروج تدریجی شیء از قوه به فعل؛ یعنی حرکت نحوهٔ وجودی است که شیء به‌کمک آن به‌تدریج از حالت قوه خارج می‌شود و به فعلیت می‌رســـد (مصباح یزدی، ۱۳۸۶). ملاصدرا معتقد است همه موجودات، ذاتاً در حال حرکت به ســـمت کمال نهایی هســـتند و در هیچ حدی از حدود توقف ندارند، تا آنجا که به تجرد می‌رســـند و خود را از ماده رها می‌کنند. این حرکت به‌صورت «لِبسْ بعد اللبس» یا «کمال بعد از نقص» انجام می‌شود؛ به این معنا که در هر مرحله از حرکت، موجود، کمالات مرحلهٔ قبل را حفظ کرده و کمال لاحق برای او منضم به کمال سابق می‌شود.

نفس انسان، مراتب و قوای آن از منظر ملاصدرا

از دیدگاه ملاصدرا، انســـان ذاتی اســـت که مجموعه‌ای از تمام آنچه را کـــه در عالم وجود دارد، به وجه اســـتعداد و قوا دارد. همچنین حقیقتی دارای مراتب گوناگون است. بدن چیزی جز مرتبهٔ نازل نفس نیســـت؛ یعنی ابتدا مادهٔ جسمانی وجود دارد و نفس به‌تدریج از خلال ماده و حرکت جوهری آن پدیدار می‌شـــود؛ به همین دلیل به آن نفس «جسْـــمانیهٔ الْحُدوثِ روحانیهٔ الْبَقآءِ»[1] گفته می‌شود (ثمره، ۱۳۹۴). نفس انسان از ابتدای وجود خود مراتب و درجات متعددی را می‌پذیرد و با حرکت جوهری، اطوار مختلف وجودی را ســـپری می‌کند و به تکامل می‌رسد. صدرا مراتب وجودی نفس را براساس تقدم و تأخر در حدوث، به این صورت سامان می‌بخشد:

براســـاس نظر صدرالمتألهین قوای انسان به ســـه نوع نباتی، حیوانی و انسانی تقسیم می‌شود. گفتنی است در تشکیک وجود هر مرتبه‌ای خواص مرتبه پایین‌تر خود را دارد، اما از داشتن کمالات مرتبهٔ بالا محروم اســـت و تنها درصورتی می‌تواند آن را به دســـت آورد که فعلیت‌های خود را به قوه مبدل کند. در اینجا نیز انســـانی که دارای قوای انسانی اســـت، قوای نباتی و حیوانی را نیز دارد، اما کســـی که در حد نباتی مانده و قواها را به فعلیت نرســـانده است، تنها قوای نباتی را دارد و از داشتن

۱. جزء نظریات بدیع صدرالمتألهین دربارهٔ ماهیت نفس است. این نظریه درصدد است اثبات کند که نفس در ابتدای پیدایش، موجودی جسمانی است، اما در طول زندگی، به‌کمک حرکت جوهری، کمال می‌یابد و به موجودی روحانی تبدیل می‌شود.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

سایر قوا محروم است و این محرومیت جز به‌کمک به فعلیت رساندن قواها آن هم از سوی خود فرد مرتفع نمی‌شود (صدرالمتألهین، ۱۳۷۵).

جدول ۱. مراتب نفس از منظر ملاصدرا

مراتب نفس از منظر ملاصدرا			تبیین هریک از ساحات
نفس نباتی	**انسان حسی (طبیعی)** (انسان اول)	هنگامی که انسان به‌صورت جنین در رحم مادر قرار دارد.	
نفس حیوانی	**انسان حسی (طبیعی)** (انسان اول)	از زمان تولد و حضور در دنیا تا بلوغ صوری و طبیعی	همان جسد محسوس انسانی است و در معرض فنا، فساد و زوال قرار دارد.
نفس انسانی	**انسان نفسانی (خیالی)** (انسان ثانی)	نفس از درجهٔ حیوانی و بلوغ طبیعی به بلوغ معنوی و رشد باطنی برسد (حدود ۴۰ سالگی)	گاه آن را انسان برزخی می‌نامد، وجود شبحی و ظلّی دارد و حامل آن قوای نفسانی است.
نفس ملکی یا شیطانی	**انسان عقلانی** (انسان ثالث)	اگر توفیق انسان را همراهی کند و مسیر حق را بپیماید، همچنین اگر عقل وی با علم کامل شود و خردش با تجرد از اجسام پاک شود، بالفعل به مرتبهٔ انسان ملکی می‌رسد؛ یعنی فرشته‌ای بالفعل از فرشتگان الهی می‌شود و اگر راه ضلالت و جهالت را بپیماید از جمله حیوانات و از گروه اهریمنان می‌شود.	همواره ثابت است و حقیقت انسان حسی است و کمال انسانیت انسان، به وجود آن وابسته است.

منبع: ارشد ریاحی، ۱۳۸۹

اهداف تعلیم و تربیت از نظر ملاصدرا

منظور از اصول تعلیم و تربیت، دستورالعمل‌های کلی در جریان تربیت است که باید و نبایدهایی را برای این امر تجویز می‌کند و چارچوبی برای راهنمایی مربیان خواهد بود.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

روند تعلیم و تربیت از ادراک معلومات به ادراک مجهولات

در میان موجودات، انسان ویژگی‌های شگفت‌انگیزی دارد که مهم‌ترین آن‌ها احضار معانی مجرد از مواد حس و رسیدن به شناخت مجهولات عقلی از راه معلومات، به‌کمک فکر و اندیشه است (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۳، ص ۸۵۴) بر این اساس، مربی همواره باید تعلیم و تربیت را از معلومات آغاز کند و سپس با استفاده از روش‌های خاص تربیتی، متربی را در شناخت مجهولات عقلی یاری رساند. بی‌شک بدون بهره‌گیری از معلومات نخستین، کشف مجهولات و رسیدن به مرحله اعتدال و به‌طور مطلوب امکان‌پذیر نخواهد بود.

اصل تغییر، اصلاح و بازآفرینی

در حرکت جوهری، انسان می‌تواند هر لحظه وجود خود را بازآفرینی کند و مسیر اشتباه گذشته را تغییر دهد؛ چراکه نفس انسان مدام در حال نوشدن و ساخته‌شدن است. نظام تعلیم و تربیت با در نظر گرفتن تغییر، اصلاح و بازآفرینی، باید ذهن متربی را از هرگونه جمود و رخوت بازدارد و این تصور را در وی به وجود آورد که هر لحظه امکان تغییر و اصلاح آموخته‌ها و تجربه‌های پیشین وجود دارد؛ بنابراین رویارویی با پدیده‌های نو، تغییر تجربه‌های پیشین و هم‌خوان‌شدن با تجربه‌های جدید برای نفس آدمی امکان‌پذیر است؛ چراکه انسان موجود خلاقی است و می‌تواند وجود خود را متحول کند (نوروزی و بابازاده، ۱۳۸۹، ص ۱۰۵).

پیوستگی تعلیم و تربیت

بر مبنای نظریهٔ حرکت جوهری، جهان واحدی به‌هم‌پیوسته و دارای حرکت و سیلان یکپارچه بوده و این حرکت متشکل از قوه و فعل است؛ بدین‌معنا که هر مرتبه از حرکت که به فعلیت رسیده باشد، قوه‌ای برای مرحلهٔ بعد محسوب می‌شود. استمرار امر تربیت از این اصل مهم ناشی می‌شود و هر عملی- اعم از جوارحی یا جوانحی- بستر عمل بعدی را فراهم می‌کند. گذر از یک مرحله، قوهٔ لازم برای فعلیت آتی را در تربیت فرد به دنبال خواهد داشت (خسرونژاد، قمی و شریفانی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۶).

جامعیت

وجود مراتب نفس ایجاب می‌کند نظام تعلیم و تربیت همه‌گیر باشد؛ به‌گونه‌ای که حس، خیال و عقل انسان را در بر بگیرد و ناظر بر تمام قوای نفس باشد. حس، وهم و عقل باید در تعادل و همکاری با یکدیگر باشند. تمام جنبه‌های وجود آدمی باید هماهنگ با هم تربیت شوند و تمام

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

جلوه‌های فردی، جســـمی و روحی (شناختی، عاطفی و...) هماهنگ با هم تربیت شوند. علاوه بر اینکه در نظام تعلیم و تربیت صدرایی پرداختن به یک بعد از ابعاد وجود آدمی بی‌معنا خواهد بود، صرف آموختن علوم بدون پرورش اخلاقیات هرگز نمی‌تواند انسان را به غایت برساند؛ چنان‌که در کنار تعقل احساســـات و عواطف نیز نباید مغفول بماند. بدین‌ترتیب، تعلیم و تربیت باید به‌گونه‌ای باشـــد که تمام جنبه‌های وجودی انســـان، همگام و هماهنگ با یکدیگر متحول شـــوند و به تعالی برســـند؛ در غیر این صورت، فرد یا حتی اطرافیان با آثار جبران‌ناپذیری مواجه می‌شوند (نوروزی و بابازاده، ۱۳۸۹، ص ۱۰۶).

جدول ۲. اصول تعلیم و تربیت از منظر ملاصدرا

نظر فلسفی	اصول تعلیم و تربیت
جسمانیه الحدوث بودن نفس	پرورش قوای حسی
حرکت جوهری	استمرار تعلیم و تربیت تغییر، اصلاح و بازآفرینی تدریجی‌بودن تعلیم و تربیت
رابطهٔ اتحادی نفس و بدن	پرورش هم‌زمان جسم و نفس
وجود مراتب مختلف نفس	جامعیت تناسب
روحانیه البقا بودن نفس و تجرد عقلانی، مبنای کمال نفس	تعقل

منبع: نوروزی و بابازاده، ۱۳۸۹

اهمیت توجه به معماری فضاهای آموزشی

تحقیق پیـــش‌رو مبتنی بر حرکت جوهـــری صدرالمتألهین، معیارهایی را بـــرای طراحی فضاهای آموزشـــی مطالعه و بررســـی کرده است تا بســـتر کالبدی نظام تعلیم و تربیت را سازمان‌دهی کند؛ به‌گونه‌ای که برای رســـیدن به کمال انســـان و دســـتیابی به حیات طیبه[1] با هدف دستیابی به توسعهٔ متوازن و متعادل، ابعاد و ســـاحات وجودی انســـان در ابعاد فردی و اجتماعی مبتنی بر نظام معیار اسلامی مدنظر قرار بگیرد (مخبردزفولی، نویدی‌ادهم و اعرافی، ۱۳۹۰، ص ۳۰۹)[2].

۱. قـــرآن حیات طیبه را به ما وعده داده اســـت: «فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً» (نحل: ۹۷). اســـتفاده از تعبیر «حیات طیبه» برای اشاره به وضعیت شایستهٔ زندگی انسان در دنیا براساس نظام معیار دینی و به‌مثابهٔ مصداق عینی و ملموسِ مفهوم عمیق و عرفانی «قرب الی الله» پیش از این در بیانات متفکران اسلامی سابقه دارد (جعفری، ۱۳۸۷، ص ۱۴۵).

۲. این مطلب از نتایج تحقیق علی اصغر خلاقی (۱۳۸۷) از مجموعه مطالعات نظری ســـند ملی آموزش و پرورش برگرفته است. برای توضیحات بیشتر به اصل این تحقیق رجوع کنید.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

معماری و طراحی فضای زندگی انسان مقوله‌ای جامع است که باید ابعاد گوناگون حیات انسانی، از جنبهٔ فردی تا جنبهٔ اجتماعی و از نیازهای مادی تا نیازهای متعالی انسان را شامل شود. بستر زندگی، فعالیت و رشد انسان و جامعه از دو وجه ظاهر و باطن یا آشکار و پنهان تشکیل شده است. وجه ظاهری ناشی از عوامل مادی و محیطی و تحت تأثیر عوامل زیست‌محیطی، کارکردی و نوع فعالیتی است که در آن رخ می‌دهد؛ درحالی‌که وجه پنهان آن متأثر از باورها، اعتقادات و فرهنگ انسان در هر عصر و زمان و در هر مکان است؛ درنتیجه معماری و طراحی فضاهای تربیتی باید بازتاب فلسفهٔ تربیت اسلامی و متناسب با شرایط و اقتضائات زمان و مکان و نیاز متربیان باشد (غفاری، ۱۳۷۷، ص ۳۹۹)؛ بنابراین تبیین اصول معماری فضاهای آموزشی متناسب با اصول تعلیم و تربیت اسلامی و در تطابق با ساحات حیات انسان و متناسب با شرایط و اقتضائات زمان و مکان، امری ضروری برای رشد انسان‌ها و حرکت جوامع به‌سوی پیشرفت در مسیر الهی است.

اصول معماری فضاهای آموزشی متناسب با اصول تعلیم و تربیت اسلامی از منظر ملاصدرا

در این بخش با توجه به مبانی فلسفی و نظریهٔ حرکت جوهری ملاصدرا که مرتبط با مقولهٔ تعلیم و تربیت و ویژگی‌های فضای آموزشی است، مراتب سه‌گانهٔ نفس از دیدگاه وی مطالعه شده تا قابلیت‌های موجود در ساماندهی معماری فضاهای آموزشی ارزیابی شود.

مرتبهٔ حسی (طبیعی)

مرتبهٔ حسی یا مرتبهٔ نازل، به ادراک محسوسات از سوی نفس منجر شده و به ویژگی‌های فیزیکی و زیستن انسان مربوط می‌شود. ادراک حیات فیزیکی، مکانیکی و زیستی (لذت حیات و رشد) در این مرحله صورت می‌گیرد. حواس پنج‌گانه با شیوهٔ آزمایش مکرر در مرتبهٔ حسی قرار می‌گیرد. در این مرتبه فضا و هندسه برای سیر در آفاق مناسب هستند. در این کیفیت فضایی، نقطهٔ دید انسان متحرک است (نقره‌کار، حمزه‌نژاد و رنجبر کرمانی، ۱۳۸۷). فضای باز مدرسه که به‌منزلهٔ اوقات فراغت و استراحت میان ساعات درسی دانش‌آموزان محسوب می‌شود، باید با الهام از ویژگی‌های عالم متکثر و پرجاذبه طبیعت به نیاز تنوع‌طلب انسان پاسخ دهد که نمود آن عموماً در عرصه‌های بیرونی و عمومی است. حیاط با رویکرد باغ- مدرسه می‌تواند از مصادیق این مرتبه باشد؛ اگرچه حیاط مدرسه عرصهٔ تعاملات و شکل‌گیری روابط قوی احساس و ادراکی دانش‌آموزان نیز تلقی می‌شود؛ از این‌رو در روان‌شناسی حیاط مدرسه به‌مثابهٔ بستر تخلیهٔ انرژی، ضمن تأمین آسایش،

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

آرامش، امنیت روحی و ایجاد انگیزه، کسب مهارت‌های زندگی را به دانش‌آموزان آموزش می‌دهد (طبائیان، ۱۴۰۰). در این فضاها، تشدید حرکت کالبدی (مکانیکی و فیزیکی) با انتخاب هندسه‌های مواج و سیال، خطی و موجی، نامنظم، بدون محور و مرکز، قرینه و... در طراحی محوطه ضمن تقویت قوهٔ تخیل دانش‌آموز، نقشی بنیادین در آفاقی‌کردن فضا ایفا می‌کند. همچنین فضاهایی با عملکرد ورزشی و تفریحی، فضای گالری و... نیز در این مرتبه قرار دارند.

مرتبهٔ نفسانی (خیالی)

برای فراهم‌شدن زمینهٔ اغنای نیازهای مراتب بالای نفس (ناطقهٔ قدسی و کلی الهی) بهتر است ابتدا بستر برطرف‌سازی نیازهای اولیه (نیازهای مراتب نامی نباتی و حسی حیوانی) فراهم شود (نصر، ۱۳۷۵؛ اردلان و بختیار، ۱۳۸۰؛ نقره‌کار، حمزه‌نژاد و رنجبر کرمانی، ۱۳۸۷؛ نقی‌زاده، ۱۳۸۷)؛ زیرا در محیطی غیراستاندارد و نامناسب که انسان نتواند در آن احساس آرامش کند، مراتب رشد به‌سختی محقق می‌شود (نقره‌کار، تقدیر و معین‌مهر، ۱۳۹۴). بر این اساس توجه به نیازهای نفس در مرتبهٔ نامی نباتی و حسی حیوانی در طراحی معماری ضروری به نظر می‌رسد؛ از این‌رو تأمین بستر مناسب برای پاسخ‌گویی به نیازهای مادی دانش‌آموز به رشد جسمی او، یادگیری و ایجاد تبحر در زمینهٔ مهارت‌های حرکتی، شناخت محیط اطراف و تکمیل نقشه‌های شناختی منجر می‌شود (لنگ، ۱۳۹۵). همچنین اغنای حواس پنج‌گانه با استفاده از عوامل معمارانه در محیط‌های یادگیری، توسعهٔ مهارت‌های ذهنی، قدرت تفکر و استدلال منطقی، تحلیل، نقد مسائل درسی و اتفاقات و رخدادها در محیط پیرامون او را به‌صورت هدفمند شکل می‌دهد؛ به‌طوری‌که این مهم، شوق و رغبت یادگیری را در دانش‌آموزان برانگیخته می‌کند (نوید ادهم، ۱۳۸۲). ادراک دانش‌آموز از دنیای خارج، حول چهار مفهوم اساسی زمان، مکان، عدد و علیت شکل می‌گیرد که این مفاهیم ذهن دانش‌آموز را انسجام می‌بخشد و آن را به سمت تفکر منطقی سوق می‌دهد؛ در این صورت دانش‌آموز ضمن ادراک محیط پیرامون خود، ارتباط مؤثری با آن برقرار می‌کند.

مرتبهٔ عقلانی

نفس عقلانی انسان دارای قدرت تشخیص حکمت و نزاهت است و به سمت حق و زیبایی گرایش دارد. انسان به‌صورت فطری تناسبات خوب و زیبا و حضور عادلانه عوامل و عناصر تأثیرگذار را تشخیص می‌دهد؛ بنابراین از ملزومات اولیهٔ هر محیط کارآمد و مناسبی این است که با ویژگی‌های فطری نفس عقلانی سازگار باشد تا بستر رضایت و آرامش آدمی را فراهم کند.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

کالبد مدرســه باید سرشار از تذکر به مفاهیمی ورای جسم کالبدی خود باشد. حضور تزئینات و نمادهای تذکردهنــده به‌صورت رمزگونه و محتوایی از ملزومات نفس عقلانی اســت. تزیینات اشــاره‌کننده به باورهای فرهنگی یا حقایق آفرینش از ایــن جمله‌اند. البته مراد از تزیینات، تزیینات انتزاعی و مفهومی صرف اســت که در عین حضور، ذهن را مشوش نمی‌کند (نقره‌کار، حمزه‌نژاد و رنجبر کرمانی، ۱۳۸۷).

در این مرحلــه دانش‌آموز به‌کمک قوای تفکر، تذکر، علم، حلــم و تنبه می‌تواند به حکمت و نزاهت دســت یابد؛ بنابراین فضای مناســب برای این ابزار و شــیوه‌های ادراکی انسان باید حداقل عناصر دیداری و شــنیداری و... باشد که انســان را به حرکت فیزیکی ترغیب نکند؛ بنابراین فضا و هندســهٔ معماری در مرحلهٔ نفس عقلانی فاقد هرگونه عناصر متنــوع، متغیر، متحرک دیداری و... اســت و به حرکت مکانیکی در انسان منجر نمی‌شود. انسان باید حتی‌المقدور ساکن باشد و نقطهٔ دید او دارای عناصر و اجزای متنوع و متحرک نباشد.

بررسی نمونهٔ موردی مدارس

پیش‌دبستانی و دبستان علوم پزشکی شیراز

این مدرســه در شهر شیراز و توسط مهندس سعید رســتگاریان طراحی شده است. پیش‌دبستانی و دبستان علوم پزشکی شــیراز از ۸ کلاس با ظرفیت ۲۰۰ کودک مطابق با استانداردهای بین‌المللی و تجهیزات کامل هوشمندســازی و سمعی بصری، سالن سینما ســه‌بعدی، اتاق مشاور، پزشک، صبحانه خوری با سقف شیشه‌ای، کافی‌شاپ، بام سبز، اتاق شن، آشپزخانه، اتاق یوگا و... تشکیل شده است. ساخت کلی مجموعه در حدود ۲۰۰۰ مترمربع صورت گرفته است (تصویر ۱).

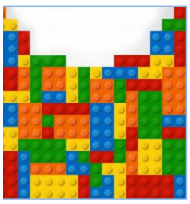
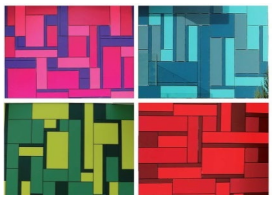

تصویر ۱

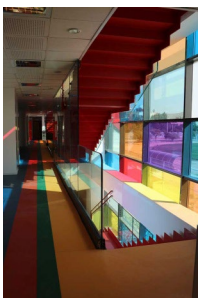
[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

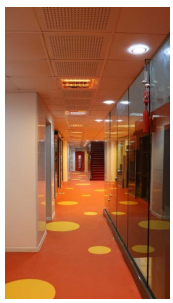
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

با توجه به زمین ارائه‌شـــده از سوی کارفرما برای طرح که کشـــیدگی قابل‌توجهی در یک راستا دارد و همچنین اســـتقرار فضاها در ســـه طبقه که یکی از الزامات طراحی است، نوعی از محدودیت در ســـاماندهی به فرم کلی بنا ایجاد شده است؛ به‌طوری‌که خطی‌بودن حجم و ایجاد احجام متفاوت برای کاهش تأثیر کشـــیدگی طول و ارتفاع پروژه بر کودکان، ایدهٔ اصلی طراحی این بنا بوده است؛ به همین منظور کنســـول‌ها و تراس‌هایی با عمق‌های متفاوت ایجاد شده تا از یکنواختی و سنگینی حجم کاسته شود. ایدهٔ دوم که آن هم در زمان شروع طراحی مدنظر قرار گرفت، ساختن مدرسه‌ای برای کودکان بود که آن را مانند اسباب‌بازی‌های خود دوست داشته باشند و ارتباط بصری و معنایی بـــا آن برقرار کنند. با این وصف ایده بنا به‌مثابهٔ Lego به وجـــود آمده تا کودکان با دیدن آن خود را

تصویر ۲

تصاویر ۳ و ۴

از سوی دیگر با توجه به قرارگیری مجموعه در بستری از باغ و منظره‌ای کوهپایه‌ای و وجود دید و منظرهای غنی برای کودکان، استفاده از پنجره‌های قدی، سالن شیشه‌ای و ایجاد بام سبز در دستور کار قرار گرفته بود. استفاده از رنگ‌های شاد و جذاب حتی در پنجره و راه‌پله‌های مجموعه، علاوه بر یادآوری اُرســـی‌های خانهٔ ایرانی و مدرنیزه‌کردن این ایده به بچه‌ها در ایجاد حس خلاقیت و انگیزه برای فراگیری کمک شایانی کرده است (تصاویر ۳ و ۴).

در این پروژه، برای اولین بار در ایران از ۲۳ رنگ در نمای HPL مجموعه اســـتفاده شده است. همچنین با توجه به ایدهٔ Lego بیش از ۲۰۰۰ قطعه HPL به‌صورت پازل با طراحی غیرهم‌شـــکل روی نما نصب شده است. شیشه‌های رنگی راه‌پله‌ها به‌دلیل وجود تنوع رنگی زیاد، نیاز به شفاف‌بودن

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

در عین رنگی‌بودن به‌ناچار از اسپانیا سفارش داده و دیوارهای شیشه‌ای متعدد با اندازه‌های مختلف ایجاد شـــد که برخی از آن‌ها کاملاً سفارشـــی و مخصوص این پروژه طراحی و ساخته شده است. در این پروژه، پلی شیشـــه‌ای میان دید مجموعه نصب و با دیواره‌های ســـبز تزیین شـــده است. کل مجموعه مجهز به سیســـتم هوشـــمند از جمله کنترل نور، دما، صوت، پرده‌های برقی، شبکه‌های اینترنت، سینمای سه‌بعدی و... است (تصویر ۵). نور و دمای اتاق‌ها نیز به‌صورت هوشمند کنترل می‌شود. همهٔ کلاس‌ها در سه غالب مختلف نورپردازی شده‌اند تا مربی بتواند براساس نیاز کلاس را نورپردازی کند و تم‌های مختلف فضایی به وجود آورد. (تصویر ۶)

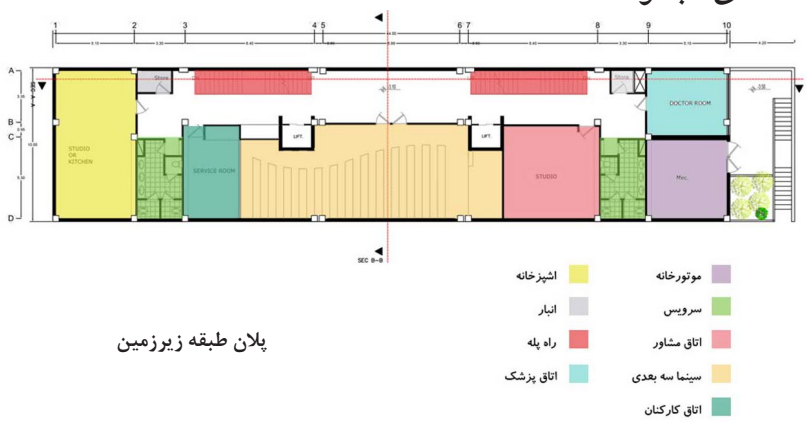

تصویر ۵

تصویر ۶

نقشه‌های مجموعه

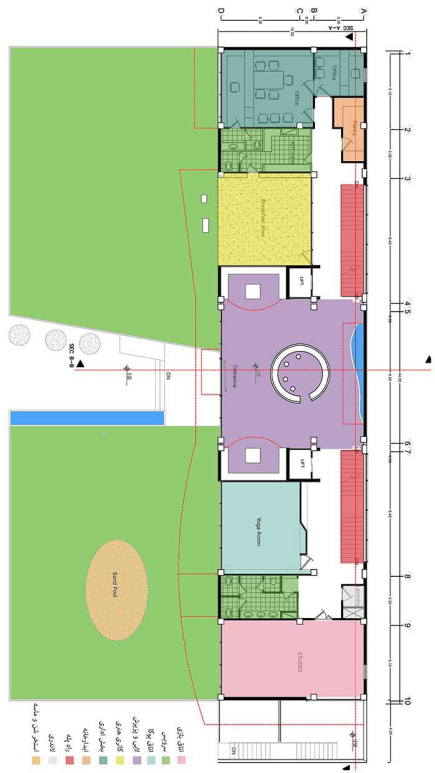
پلان طبقه زیرزمین

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

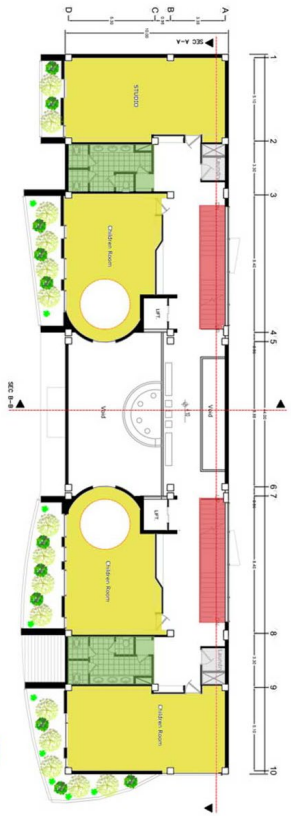
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]
[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

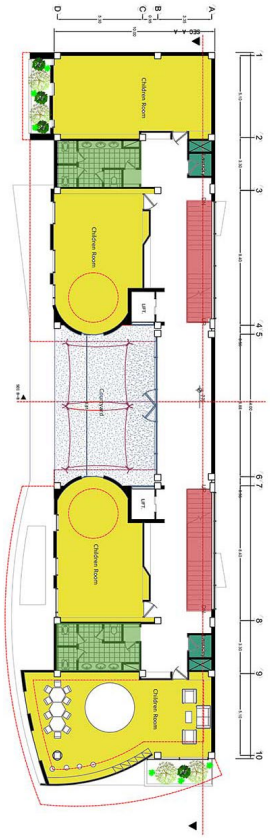
پلان طبقه همکف

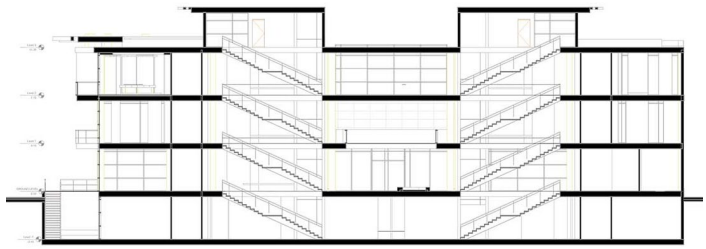
پلان طبقه اول

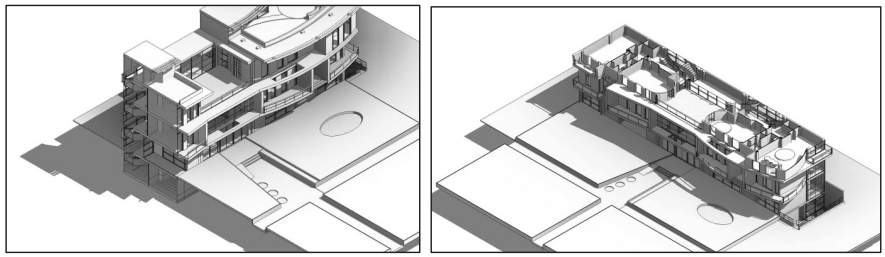
پلان طبقه دوم

برش طولی از مدرسه

پرسپکتیوهای خارجی از مدرسه

دبستان دخترانه حسین امین اصفهان

این دبستان در اصفهان در ضلع شـــرقی خیابان بزرگمهر قرار دارد، همچنین دارای ۱۸ کلاس در ۳ طبقه است و با زیربنای ۳۸۰۰ مترمربع ساخته شده است. این مدرسه ۵ اتاق اداری، یک مجموعهٔ دیداری- شنیداری، یک کتابخانه و یک سالن ورزشی ۴۳۰ مترمربعی دارد (تصاویر ۷، ۸ و ۹).

مدرسهٔ حسین امین که از ویژگی معماری برون‌گرا برخوردار است، آستانه‌ای نفوذپذیر به بیرون مدرســـه دارد و دیوارهای آن کوتاه هستند (تصویر ۱۰). ســـاختمان گرداگرد طراحی شده و فضای میانی با گیاه پر شـــده است که حس خوبی به دانش‌آموزان القا می‌کند (تصویر ۱۱). در این مدرسه از رنگ‌های مختلف و شـــاد در طراحی فضاهای داخلی استفاده شده است (تصویر ۱۲). معلمان و دانش‌آموزان مدرســـهٔ خود را دوست دارند. معمار نیز سعی کرده فضای مدرسه را محدود و تنگ طراحـــی نکند و به همین دلیل به فضـــای بیرون دید بصری داده اســـت. از ویژگی‌های خاص این مدرسه ارتباط بصری فضای داخل با محیط بیرون است.

لابی شیشه‌ای آن امکانی به دانش‌آموزان داده است که فضای بیرون را ببینند (تصویر ۱۳).

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

تصویر ۱۰

تصویر ۱۳

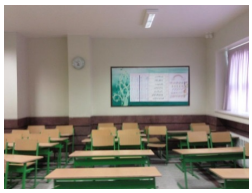
تصویر ۱۳

تصویر ۱۲

تصویر ۱۱

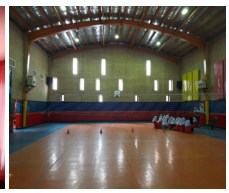
تصویر ۱۲

تصویر ۸

تصویر ۱۲

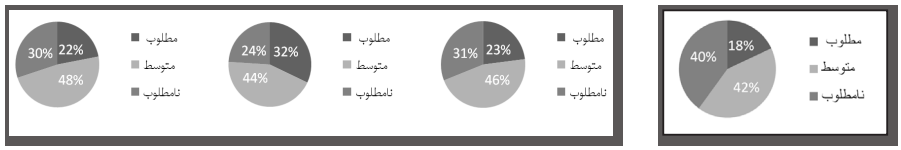

تصویر ۹

مدرسـهٔ حسـین امین، اولین مدرسه در اسـتان اصفهان اسـت که در آن از سیستم (BMS Building Management System) استفاده شده است؛ یعنی کل مدرسه از نقطه‌ای مشخص و مرکزی کنترل می‌شود. این سیستم یک سیستم کنترل هوشمند است که از طریق آن سیستم کولر، گرمایش، سرمایش و روشنایی کنترل می‌شـود. قطع و وصل آن‌ها نیز از طریق این سیستم مرکزی انجام می‌شود و برای صرفه‌جویی در مصرف انرژی مناسب است.

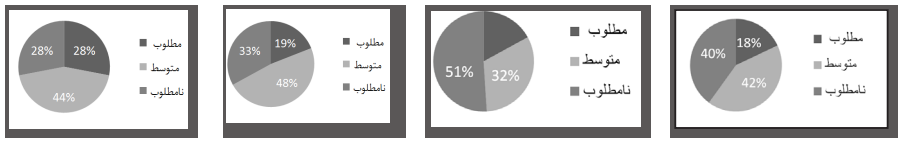
در ارزیابی پس از بهره‌برداری ساختمان مدرسـهٔ حسین امین از دیدگاه دانش‌آموزان مشخص شد که ساختمان مدرسـه «از کیفیت فضایی مطلوبی برخوردار است» اما «امنیت و راحتی فضا، صرفه‌جویی در مصرف انرژی و آسـایش محیطی مناسبی ندارد»؛ بدین معنا که «ساختمان مدرسهٔ حسـین امین جنبه‌های کیفیت فضایی، امنیت فضایی، راحتی فضاهای مدرسـه، صرفه‌جویی در مصرف انرژی و آسـایش محیطی منطبق با خواسته‌ها و انتظارات کاربران را ندارد». این موضوع در نمودارهای زیر نشان داده شده است.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

وضعیت آسایش محیطی مدرسه

کیفیت فضایی کلاس، حیاط و سالن

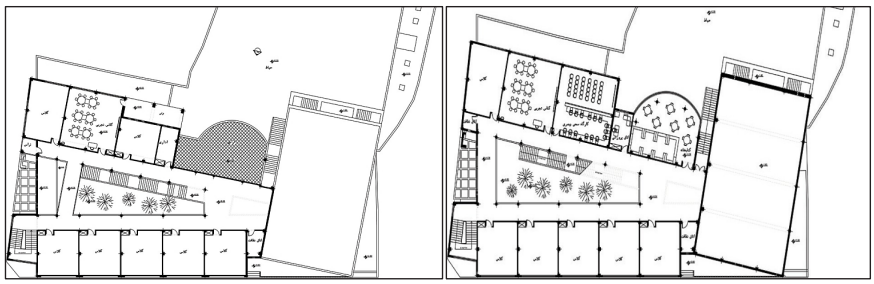
سیستم تهویهٔ هوای مدرسه

فضای راحتی مدرسه

گرمایش و سرمایش مدرسه

روشنایی مدرسه

نقشه‌های مدرسه

پلان طبقه همکف

پلان طبقه اول

دبستان حق‌پناه

در سال ۱۳۹۱ در شهر گروه طراحی فضا، رویداد و شهر این دبستان را طراحی کردند و ساختند. فرایند طراحی مدرسهٔ حق‌پناه با طرح دو خواسته از سوی کارفرما (سازمان نوسازی مدارس) آغاز شده بود. با توجه به اینکه در مکان سایت، مدرسه‌ای قدیمی قرار داشت که کودکان در آن مشغول به تحصیل بودند، قرار بود به‌گونه‌ای جانمایی شود که بتوان پیشبرد قابل‌توجهی از عملیات اجرا، نیاز به تخریب و تعطیلی مدرسه موجود نباشد. پیرو قرارداد و مذاکرات ماقبل (بین سازمان نوسازی مدارس و خَیر) مقرر شده بود که مدرسه‌ای ۱۲ کلاسه با مساحت ۱۷۰۰ مترمربع طراحی شود. این امر با توجه به مساحت زمین (۳۰۰ مترمربع) به تراکم و سطح اشغال پایین (۵۶ درصد) منجر می‌شد، با توجه به اینکه طول قابل‌توجهی از زمین در ارتباط مستقیم با گذرهای پیرامون بوده (۱۵۰ متر طول) است، حل این موضوع به چالشی مهم در سازمان‌دهی فضایی بدل شده بود.

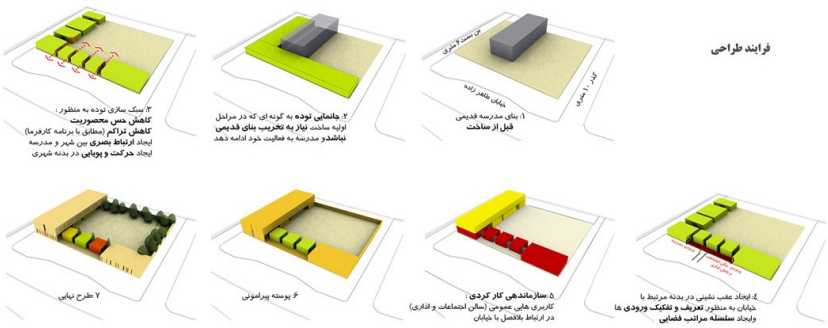
[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

تصویر ۱۴

فرایند طراحی این دبستان در دیاگرام‌های زیر نشان داده شده است.

سازمان‌دهی عملکردی طرح به‌گونه‌ای است که کارکردهای مانند بخش اداری و سالن اجتماعات در ارتباط بلافصل با شهر است. سازمان‌دهی حرکتی به‌گونه‌ای است که بتواند سلسله‌مراتبی در حرکت کودک، از فضای کلاس تا خیابان ایجاد کند و از هرگونه پیچیدگی در ارتباطات پرهیز شود. سازمان‌دهی کالبدی- فضایی نیز به‌گونه‌ای است که از یک‌سو فضا و فرم قابل‌درک برای کودک باشد و از سوی دیگر نشانه‌ای خوانا برای تجربه‌کنندگان شهری آن. همچنین سعی شده است عناصری مانند رنگ و سبزینگی به‌شکلی مؤثر در این سازمان‌دهی نقش داشته باشد؛ به‌گونه‌ای که در ارتباط با شهر معرف نقش و شخصیتش شود و در ارتباط با کودکان به ایجاد حس آرامش، همراه با سرزندگی و طراوت منجر شود. باید توجه داشت که این امر (به کار بردن

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

رنگ) پس از ساخته‌شدن مدرسه، به‌شکلی بسیار جدی، مورد توجه سازمان نوسازی مدارس استان و کشور قرار گرفته و گزارش‌های متعددی از آن تهیه شده است. (تصویر ۱۴).

دبستان زنده‌یاد شهاب‌الدین و هاشم خسروانی

این دبستان در روستای شهابیه از توابع بخش مرکزی شهرستان خمین، شهر اراک قرار دارد و در سال ۱۳۹۷-۱۳۹۴ توسط شرکت مشاور پادیاوپارت، توسط معماران، بهرام شکوهیان، امیر فاضلی طراحی و کوروش ناظم‌پور ساخته شده است. این بنا جایزهٔ رتبهٔ دوم جایزهٔ معمار در بخش پروژه‌های عمومی را در سال ۱۳۹۸ کسب کرده است. نمای آجری یکپارچه و سنگ برای هر دو طرف ساختمان طراحی شده و مصالح به داخل ساختمان نیز نفوذ کرده‌اند؛ درنتیجه ظاهری همگن و هماهنگ به چشم می‌خورد. مواد و مصالح با توجه به در دسترس بودن و مهارت نیروی انسانی در این منطقه روستایی انتخاب شده است (تصویر ۱۵).

مدرسه دو ورودی دارد که ورودی دانش‌آموزان در خیابان فرعی و مجاور باغچهٔ کوچک و ورودی اصلی برای پیشگیری از حوادث تعبیه شده است (تصویر ۱۶). پنجره‌های ساختمان مدرسه دارای فریم سفید و پانل‌های شیشه‌ای و در کلاس‌های طبقهٔ اول دارای فریم‌های رنگی است تا محیط را برای دانش‌آموزان لذت‌بخش‌تر کند. همچنین به‌طور ضمنی بر سطح آموزش و عملکرد ساختمان تأکید کند (تصویر ۱۷). در غرب مدرسه یک قبرستان وجود دارد که به همین دلیل ساختمان مدرسه در آن سمت پنجره بزرگی ندارد. با این حال به‌منظور حفظ ساختار نما، فرم مستطیلی از پانل‌های شیشه‌ای رنگی در سمت خیابان اصلی در قالب رکود آجر با حاشیه‌های رنگی و نوارهای باریک عمودی پنجره‌ها رو به خیابان تکرار می‌شود.

در فضاهای داخلی از آجرهای قزاقی در ترکیب با رنگ آبی فیروزه‌ای و سفید استفاده شده است (تصویر ۱۸). ارتفاع نرده‌های فلزی پله‌ها استاندارد و فاصلهٔ بین آن‌ها بسیار کم، اما فضای بین کف پله‌های سنگی خالی است (تصویر ۲۰). برای کف مدرسه از مصالحی مانند سنگ استفاده شده تا شست‌وشوی آن‌ها راحت باشد (تصویر ۲۱).

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

تصویر ۱۵

تصویر ۱۷

تصویر ۱۶

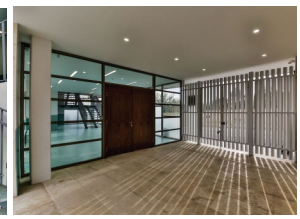
تصویر ۱۷

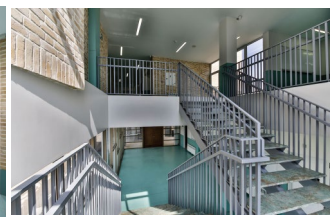
تصویر ۱۸

تصویر ۱۵

تصویر ۲۱

تصویر ۲۰

تصویر ۱۹

نقشه‌های مجموعه

پلان طبقه همکف

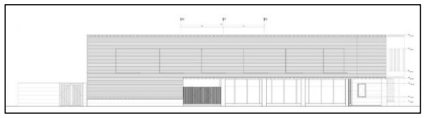

پلان طبقه اول

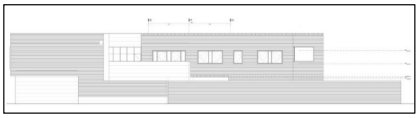
دبستان دخترانهٔ مهر دانش

این دبستان در شهر شیراز قرار داد و در سال ۱۳۸۷ در ۳ طبقه ساخته شده است. امکانات این دبستان، شامل فضاهای آموزشی، فرهنگی، کلاس‌های درس مجهز به سیستم‌های هوشمند و آزمایشگاه، کتابخانه، کارگاه کامپیوتر، استخر و سالن ورزشی است. حجم بنا حالتی مدور و گوشه‌هایی نرم دارد (تصویر ۲۲).

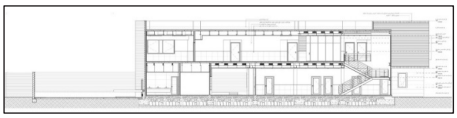
[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

نمای غربی (رو به روی قبرستان)

نمای شرقی

مقطع عرضی

نمای جنوبی

حیاط مدرسه

حیاط مدرســه دارای امکانات تفریحی برای دانش‌آموزان است (تصویر ۲۳). سایبان‌هایی در اطراف حیاط برای جلوگیری از تابش آفتاب و همچنین فضایی برای مطالعه نصب شــده است. اســتفاده از چمن در حیاط این امکان را به وجود آورده است که دانش‌آموزان بتوانند به‌راحتی بازی کنند (تصویر ۲۴).

موقعیت مدرسه از نمای نزدیک به سایت

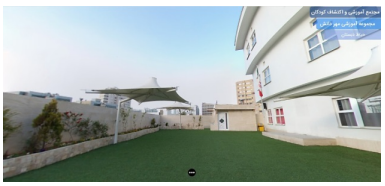
تصویر ۲۳

تصویر ۲۲

تصویر ۲۳

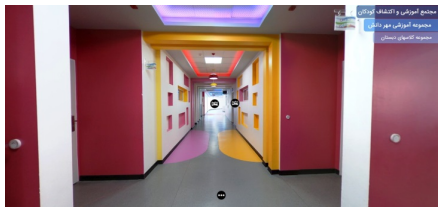
تصویر ۲۳

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

راهروهای مدرسه

وجود پنجره در راهرو، فضا را سبک و نورانی کرده است. همچنین وجود پنجره‌های راهرو، سبب نوربخشیدن به فضا شده است. این مکان دارای تزیینات متفاوت و خاص (نقاشی روی دیوار، آویز و...) در هر طبقه است. این رنگ‌های متنوع در تمام راهروهای هر طبقه ادامه دارد. رنگ‌های متنوع دیوارهای راهرو، تأثیر بسزایی در روحیهٔ دانش‌آموزان می‌گذارد. رنگ‌هایی که در راهرو استفاده شده، دارای تنالیته‌های رنگی شاد هستند که فضایی پویا و پر جنب و جوش ایجاد کرده‌اند. از رنگ صورتی نیز به‌دلیل آرامش و ظرافت این رنگ که با روحیهٔ دختران هم بسیار سازگارتر است بیشتر استفاده شده است (تصاویر شمارهٔ ۲۴ و ۲۵ و ۲۶).

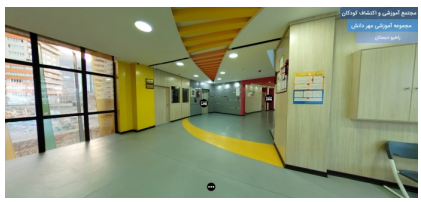

تصویر ۲۵

تصویر ۲۶

پوششی که در کف راهرو به کار رفته، نفوذناپذیر است، لغزنده نیست و به‌راحتی قابل شست‌وشوست. رنگ زیتونی کمرنگ که در کف راهرو استفاده شده است، با هر فضایی تطابق دارد و سبب ایجاد وسعت و درخشش در فضا شده است (تصویر ۲۷). وجود نوارهای نوری در کنار سقف‌ها که در همهٔ راهروها ادامه دارد، زیبایی منحصربه‌فردی به نمایش گذاشته است (تصویر ۲۸). احجام ساده روی سقف با رنگ‌های متنوع سبب تشویق و حرکت در فضا شده و گاهی در میان این احجام از نورگیرهایی برای روشنایی فضا استفاده شده است (تصویر ۲۹).

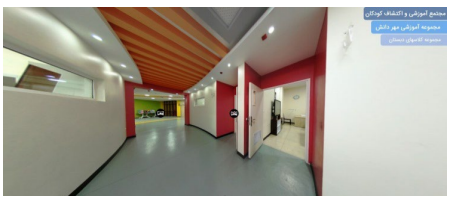
تصویر ۲۷

تصویر ۲۸

تصویر ۲۶

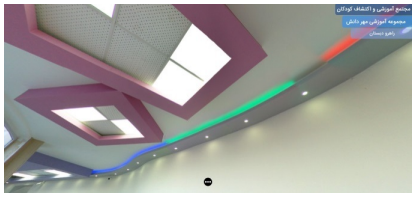

تصویر ۲۸

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

تصویر ۲۹

تصویر ۲۹

کلاس‌های درس

تفکیک کلاس‌ها از طریق شـــخصیت جدا و هویت مســـتقل هر کلاس با استفاده رنگ‌های هر کلاس مشخص می‌شود. همچنین ســـبب تشخیص از جهت راهنمایی ســـریع دانش‌آموزان برای کلاس‌های خودشان می‌شود. همچنین پنجره و یک تهویه روی درب استفاده شده که سبب کنترل دانش‌آموزان توسط معاونان و همچنین تهویهٔ بهتر کلاس از طریق درزهای موجود در پایین در می‌شود (تصویر ۳۰).

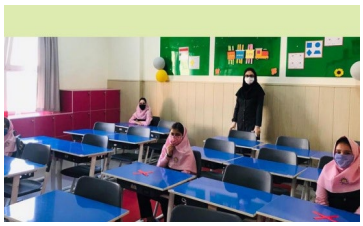

تصاویر ۳۰

کلاسها نیز چیدمان و تزیینات متفاوتی دارند و با کارهای بچه‌ها تزیین شده‌اند. رنگ‌های شـــاد نیز در همهٔ فضاها حضور دارنـــد (تصویر ۳۱). نور طبیعی از پنجـــرهٔ کلاس‌ها تأمین می‌شود. پنجره‌های متنوع مربع‌شکل، فضا را متفاوت می‌کنند (تصویر ۳۲). همچنین در هر کلاس جالباســـی و قفسه‌های مخصوص بچه‌ها در نظر گرفته شده است (تصویر ۳۳). رنگ میزها آبی اســـت که از مزایای این کلاس‌ها محسوب می‌شود و از خستگی چشم جلوگیری می‌کند (تصویر ۳۴).

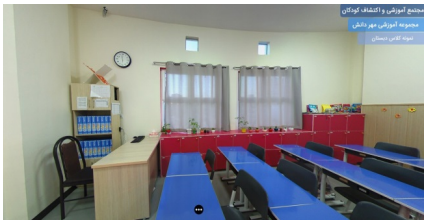
تصویر ۳۲

تصویر ۳۱

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

تصویر ۳۳

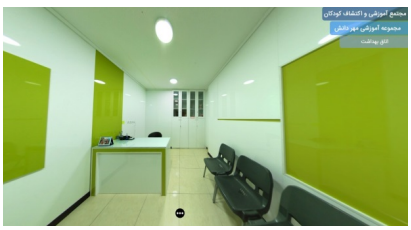
تصویر ۳۴

آزمایشگاه

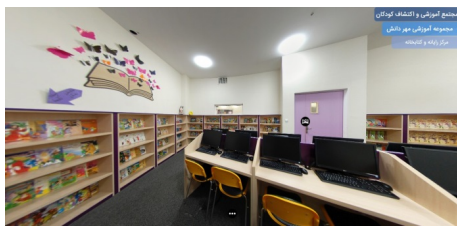
چیدمان صحیح و همچنین هماهنگ‌بودن رنگ مبلمان با در و پرده و سرامیک‌ها نشان‌دهندهٔ توجه و دقت به این فضاست. رنگ‌های به‌کاررفته با ویژگی‌های خاص و روشن‌بودنشان قادر به انتقال خلق و خوی خوب هستند و همچنین فضای آرامش‌بخشی را ایجاد کرده‌اند (تصویر ۳۵).

اتاق بهداشت و کتابخانه

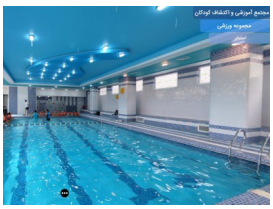
تزیینـــات متنوع و رنگی در تمام فضاها و حتی اتاق بهداشـــت (تصویـــر ۳۶) و کتابخانه ادامه دارد. همچنین امکانات خوبی برای کتابخانه در نظر گرفته شده است؛ برای مثال کامپیوترهایی در وسط اتاق قرار دارند تا اگر بچه‌ها علاقه‌ای به کتاب خواندن نداشتند، می‌توانند از این کامپیوترها استفاده و خود را سرگرم کنند (تصویر ۳۷). از دیگر فضاهای مدرسه می‌توان به استخر مدرسه اشاره کرد (تصویر ۳۸). ورودی پذیرش مدرسه نیز در هماهنگی با سایر فضاها طراحی شده است (تصویر ۳۹).

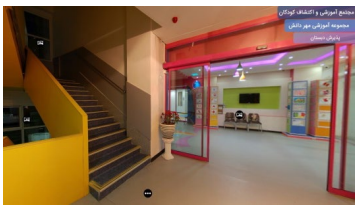
تصویر ۳۶

تصویر ۳۷

تصویر ۳۸

تصویر ۳۹

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

شاخص‌های مدرسهٔ مطلوب

شناســایی و اولویت دهی به شاخص های موثر در یک فضای معماری می تواند به تصمیم طراحــان برای ارتقاء کیفیت فضا، موثر واقع شــود و مطلوبیت عملکردی و کالبدی را برای ساکنانش فراهم سازد (فیضی، حسینی، مجیدی، احمدی، ۱۳۹۶). براساس پژوهش‌های صورت‌گرفتــه، شــاخص‌های مطالعات پیشــین در این حوزه نشــان می‌دهــد، مهم‌ترین شاخص‌ها برای طراحی مدرسهٔ مطلوب در تناظر با ساحات نفس انسان، شاخص‌های زیر هستند (نقره‌کار، تقدیر و معین مهر، ۱۳۹۴).

شاخص‌های متناظر با مرتبه عقلانی

۱. هویت‌بخشی به معماری فضا با توجه به فرهنگ اسلامی- ایرانی
۲. معماری هماهنگ بــا هویت جمعی و فضایی دور از هرگونه تکبر، خودبزرگ‌بینی و خودنمایی
۳. دعوت به کمال‌جویی با اســتفاده از نمادپردازی صحیح و طراحی فضاها به‌صورت دعوت‌کننده
۴. طراحــی کلاس به‌نحوی‌که مربی امــکان ارتباط و تعاملی نزدیک و مشــابه با همه متربیان داشته باشد.
۵. جامع‌نگری در طراحی، تجهیز و تأمین فناوری در پاسخ‌گویی به نیازهای کار عملی متربیان و منحصرنبودن محیط یادگیری به کلاس درس

شاخص‌های متناظر با مرتبه نفسانی (خیالی)

۱. طراحی فضاها متناســب با ویژگی‌های روانی و جنســیت متربیان با لحاظ قابلیت انعطاف‌پذیری در فضا
۲. احداث فضاهای آموزشی در فضاهای مرتبط با طبیعت و بهرهٔ حداکثری از طبیعت در طراحی فضاها
۳. توجه ویژه به طراحی فضاهای جمعی در مدارس
۴. لزوم طراحی کارگاه‌های فنی و آتلیه‌های هنری به‌صورت استاندارد
۵. فراهم‌کــردن زمینه‌های مناســب پرورش تخیــل و قوهٔ خیال (افزایــش خلاقیت) و همچنین زمینه‌ها و شرایط آفرینش‌گری و خلاقیت برای متربیان

شاخص‌های متناظر با مرتبه حسی (طبیعی)

۱. ایجاد زمینهٔ رشد با تأمین آرامش و آسایش جسمی

۲. طراحی الگوهای کالبدی ساختمان مدارس با توجه به الگوهای توسعهٔ پایدار و آمایش سرزمین و شرایط اقلیمی- منطقه‌ای و اصول سنتی معماری ایران

توجه به اصول معماری فضاهای آموزشی متناسب با اصول تعلیم و تربیت براساس دیدگاه ملاصدرا، در تطابق با ساحات حیات انسان و متناسب با شرایط و اقتضائات زمان و مکان، امری ضروری است؛ بنابراین پژوهش حاضر در ساختاری هدفمند پس از معرفی ساحات حیات انسان، که متناظر با مراتب نفس از منظر ملاصدرا تعریف شده است، اصول مهم تعلیم و تربیت مربوط به هر ساحت را شناسایی و معرفی کرده و سپس با توجه به پژوهش‌های صورت‌گرفته در حوزهٔ معماری، مهم‌ترین شاخص‌ها را بیان کرده است. به‌منظور تدقیق شاخص‌های ارائه‌شده، پنج نمونه از مدارس معاصر ایران مطالعه و بررسی شدند تا تجلی یافته‌های پژوهش ارزیابی شود. به نظر می‌رسد هر قدر این شاخص‌ها در طراحی مدارس معاصر رعایت شده باشند، به همان میزان توانسته‌اند رضایت کاربران را تأمین کنند. در میان مدارس بررسی‌شده، تعداد شاخص‌های بیشتری در دبستان شهاب‌الدین و هاشم خسروانی رعایت شده است. رعایت کمترین شاخص، مربوط به دبستان دخترانهٔ حسین امین اصفهان است.

جدول ۳. تبیین شاخص‌های مدرسهٔ مطلوب در نمونه‌های موردی

ردیف	شاخص‌های مدرسهٔ مطلوب متناظر با مراتب نفس	پیش‌دبستانی و دبستان علوم پزشکی شیراز	دبستان دخترانهٔ حسین امین اصفهان	دبستان حق‌پناه	دبستان شهاب‌الدین و هاشم خسروانی	دبستان دخترانهٔ مهر دانش
۱	هویت بخشی به معماری فضا با توجه به فرهنگ اسلامی- ایرانی	–	*	–	*	–
۲	معماری هماهنگ با هویت جمعی و فضایی دور از هرگونه تکبر، خودبزرگ‌بینی و خودنمایی	–	*	*	*	–
۳	دعوت به کمال‌جویی با استفاده از نمادپردازی صحیح و طراحی فضاها به‌صورت دعوت‌کننده	–	–	–	–	–
۴	طراحی کلاس به‌نحوی‌که مربی امکان ارتباط و تعاملی نزدیک و مشابه با همهٔ متربیان را داشته باشد.	*	*	*	*	*

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

۵	جامع‌نگـری در طراحی، تجهیـز و تأمین فنـاوری در پاسـخ‌گویی بـه نیازهای کار عملـی متربیـان و منحصرنشـدن محیط یادگیری به کلاس درس	*	–	–	–	*
۶	طراحی فضاها متناسـب بـا ویژگی‌های روانی و جنسـیت متربیان با لحاظ قابلیت انعطاف‌پذیری در فضا	*	–	–	*	*
۷	احـداث فضاهای آموزشـی در فضاهای مرتبط بـا طبیعـت و بهـرهٔ حداکثری از طبیعت در طراحی فضاها	*	–	–	–	–
۸	توجه ویژه بـه طراحی فضاهای جمعی در مدارس	*	*	–	–	*
۹	لزوم طراحی کارگاه‌های فنـی و آتلیه‌های هنری به‌صورت استاندارد	–	*	*	*	*
۱۰	فراهم‌کـردن زمینه‌های مناسـب پرورش تخیل و قـوهٔ خیال (افزایـش خلاقیت) و همچنین زمینه‌ها و شـرایط آفرینش‌گری و خلاقیت برای متربیان	–	–	–	*	*
۱۱	ایجاد بسـتر رشد با تأمین آرامش و آسایش جسمی	*	–	*	*	*
۱۲	طراحـی الگوهـای کالبدی سـاختمان مدارس با توجه به الگوهای توسعهٔ پایدار و آمایش سرزمین و شرایط اقلیمی- منطقه‌ای و اصول سنتی معماری ایران	*	–	*	*	–

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۰

نتیجه‌گیری

با توجه به حکمت متعالیهٔ ملاصدرا، عقلانیت مهم‌ترین رکن شـکل‌گیری انسـان کامل است. قوهٔ مدرکهٔ نفسـانی (عقل) در وجود انسان، سرچشمهٔ تمام پدیده‌هایی اسـت که می‌تواند انسان را به واقعیت برسـاند. قوهٔ عقل نظری خاسـتگاه حکمت و فرزانگی اسـت و مهم‌ترین و باارزش‌ترین استعداد در وجود انسان است و حقیقت انسانیت بر آن مبتنی است؛ یعنی حقانیت انسان را آشکار می‌کند. علم و حکمت در سـاحت عقل نظری نوعی تحقق وجودی بـرای نفس و نوعی نورانیت برای انسـان تولید می‌کند. از طرفی اساس شکل‌گیری شـخصیت دانش‌آموزان در دنیای امروز در بستر مدرسه شکل می‌گیرد؛ یعنی اگر نیازهای انسان به‌درستی شناسایی شوند و پاسخ‌گویی به آن‌ها بر پایهٔ اصول حقیقی انسـانی استوار باشد، می‌توان ادعا کرد انسان در صیرورت و شدنی خودآگاه مراتب انسانیت را طی می‌کند و به جایگاه انسان کامل نائل می‌شود.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

با بررســی ابعاد مختلف تعلیم و تربیــت از دیدگاه ملاصدرا می‌توان بــه مهم‌ترین زیربناهای نظریه‌های فلسفهٔ صدرایی دست یافت. در ادامه مهم‌ترین نظریه‌های فلسفی نظام تعلیمی و تربیتی ملاصدرا آمده است.

۱. براســاس مبنای وجودشناسی شدن انســان از دیدگاه ملاصدرا، تنها نظامی کامل و اصلح است که آموزش و پرورش توأمان داشته باشد.
۲. ملاصدرا براســاس قاعدهٔ «النَفس فی وحدتها کل القُوا» معتقد اســت نظام تعلیم و تربیت باید ناظر به تمام ابعاد انسان باشد و تمام جنبه‌های انسان از قبیل حس و عقل و خیال و قلب را در بر بگیرد.
۳. از دیــدگاه ملاصدرا، در یک نظام تعلیم و تربیت، باید به تمام علوم ارزش و اهمیت داد.
۴. از آنجــا که ملاصدرا رابطهٔ روح و بدن را ذاتــی و طبیعی می‌داند، در اصول تعلیم و تربیت خویش نیز برای بدن و زندگی دنیوی اهمیت قائل است.
۵. براساس حرکت جوهری نفس، نظام تربیتی ملاصدرا جریان مستمر و بالنده‌ای دارد.

بنا برآنچه گفته شد: «فضای معماری، محیطی مصنوع است که باید قابلیت هماهنگی با مراتب نفس انســان را داشــته باشــد و باید بتواند هریک از این مراتب را تا حد کمال خود پرورش دهد». این رویکرد در معماری فضاهای آموزشــی از آن حیث جدی‌تر است که مأموریت اصلی این‌گونه فضاها تعلیم و تربیت انســان در راستای حرکت به‌ســوی مقام انسان کامل است؛ بنابراین توجه به آموزه‌های اســلامی در نظام تعلیم و تربیت و همچنین شناسایی و به‌کارگیری شاخص‌های مدرسهٔ مطلوب، متناظر با مراتب نفس انسان، به‌مثابهٔ راهبردی مؤثر در کیفیت‌بخشی به معماری فضاهای آموزشــی تأکید شــده اســت. با توجه به نظریهٔ حرکت جوهری در منظومهٔ فکری صدرالمتألهین، ضمن استخراج شاخص‌های مدرسهٔ مطلوب متناظر با مراتب نفس، ویژگی‌های معماری پنج مورد از مدارس معاصر ایران متناسب با این شاخص‌ها تحلیل و ارزیابی شد. اگرچه مشخصات معمارانه مرتبط با ویژگی‌های هندســی-فضایی در هیچ‌یک از این مدارس، پاســخ‌گوی تمام شاخص‌های مدرســهٔ مطلوب متناظر با مراتب نفس انســان نبوده اســت، اما پژوهش حاضــر می‌تواند به‌مثابهٔ یکی از اسناد پشــتیبان در فرایند طراحی معماری فضاهای آموزشی مطالعه شود؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود بنیان‌های نظری در فرایند طراحی معماری فضاهای آموزشی از توجه صرف به مرتبهٔ حسی (طبیعی) فراتر رفته و اهمیت پرداختن به مرتبهٔ عقلانی نفس انســان نیز در این فضاها بیش از پیش در فرایند طراحی معماری مطالعه و استفاده می‌شود.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]

[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

کتابنامه

۱. اردلان، نادر و بختیار، لاله. ۱۳۸۰. **حس وحدت**. ترجمهٔ حمید شاهرخ. تهران: انتشارات خاک.

۲. ارشـــدریاحی، علی و حمیدرضا اســـکندری. ۱۳۸۹. «مراتب تکامـــل نفس از دیدگاه ملاصدرا». **انسان‌پژوهی دینی**. دورهٔ هفتم. شمارهٔ ۲۴. صص ۱۴۱-۱۲۵.

۳. افراسیابی، افسانه. ۱۳۷۷. **ارائهٔ الگویی مناســـب بـــرای مکان‌یابی و استقرار مدارس ابتدایی و راهنمایی در شهرها**، تهران: سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، معاونت فنی و نظارت، دفتر تحقیقات و پژوهش.

۴. بهارنـــژاد، زکریا. ۱۳۹۲. «فضیلت از دیدگاه صدرا». **خردنامهٔ صدرا**. شـــمارهٔ ۷۴، صص ۴۲-۲۳.

۵. ثمره، مهلا. ۱۳۹۴. **بررسی نظام تربیتی ملاصدرا**. پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد. به راهنمایی حمیدرضا علوی. کرمان: دانشگاه شهید باهنر.

۶. جعفری، محمدتقی. ۱۳۸۷. **حیات معقول**. تهران: مؤسسهٔ تدوین و نشر آثار استاد علامه محمدتقی جعفری.

۷. خدابخشی، ســـحر؛ فروتن، منوچهر؛ سمیعی، امیر. ۱۳۹۳. «بررسی سیر تحول فضای معماری مدارس براســـاس ارزیابی نقش نظام آموزشـــی حاکم بـــر آن‌ها (نمونهٔ موردی: مدرســـهٔ سپه‌سالار، دارالفنون و دبیرســـتان البرز)». **باغ نظر**. دورهٔ ۱۲. شمارهٔ ۳۷. صص ۷۴-۶۱.

۸. خسرونژاد، مرتضی؛ قمی، محســـن؛ شریفانی محمد. ۱۳۸۷. «نظریهٔ حرکت جوهری: پیامدهای فلسفی و تربیتی». **اندیشهٔ دینی**. دورهٔ ۱۰. شمارهٔ ۲۹، صص ۱۱۶-۹۱.

۹. دانش‌مهر، زهره. ۱۳۷۷. **مکان‌یابی فضاهای آموزشـــی در کالبد فیزیکی شهر تبریز**. تهران: ســـازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، معاونت فنی و نظارت، دفتر تحقیقات و پژوهش.

۱۰. دانشگاه شهید بهشتی. ۱۳۸۷. **الگوســـازی مدارس دوره ابتدایی و راهنمایی برای اقلیم گرم و مرطوب و ســـرد**. تهران: سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، معاونت فنی و نظارت، دفتر تحقیقات و پژوهش.

۱۱. رشیدی احمدآبادی، راضیه. ۱۳۸۷. **مبانی فلسفی تعلیم و تربیت و پیوند آن با زیبایی‌شناسی و تحولات فرهنگی از دیدگاه «ملاصدرا»**. پایان‌نامهٔ کارشناســـی ارشـــد به راهنمایی مهدی

امامی جمعه. اصفهان: دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی.
۱۲. رشـــیدی احمدآبادی، راضیه؛ امامی جمعه، سید مهدی. ۱۳۸۸. «مبانی فلسفی تعلیم و تربیت از نگاه ملاصدرا». **مجموعه مقالات ســـیزدهمین همایش بزرگداشـــت حکیم صدر المتألهین شیرازی**. تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا. صص ۶۶۲-۶۳۹.
۱۳. رفیع‌زاده، ندا. ۱۳۸۲. **الگوســـازی مدارس متوسطه و کار و دانش در دو اقلیم گرم و مرطوب و سردســـیر کشور**. تهران: سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، معاونت فنی و نظارت، دفتر تحقیقات و پژوهش.
۱۴. زمرشیدی، حسین. ۱۳۷۸. **نقش آجر و کاشی در نمای مدارس**. تهران: نشر زمرد.
۱۵. زیباکلام منفرد، فاطمه. ۱۳۸۴. **مکتب فلسفی لیبرالیسم آموزشی و اسلام**. تفرش: مجتمع آموزشی و پژوهشی تفرش.
۱۶. سعیدی، حســـن. ۱۳۸۸. «مبانی تعلیم و تربیت در حکمت متعالیه». **مجموعه مقالات ســـیزدهمین همایش بزرگداشت حکیم صدرالمتالهین شیرازی**. تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا.
۱۷. صدرالمتالهین شیرازی، محمد. ۱۳۶۳. **اســـرار الآیات**. ترجمهٔ محمد خواجوی. چاپ اول، تهران: مؤسسهٔ مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
۱۸. _____. ۱۳۷۵. **رســـالهٔ الشـــواهد الربوبیه فی المناهج الســـلوکیه: مجموعه رسایل فلســـفی صدرالمتألهین**. تحقیق و تصحیح: حامد ناجی اصفهانی. تهران: انتشارات حکمت.
۱۹. صمدی، معصومه. ۱۳۸۸. **نظریهٔ حرکت جوهری و دلالت‌های آن در تعلیم تربیت اسلامی**. مدیریت اسلامی مهر، شمارهٔ ۷۷. صص ۹۶-۶۷.
۲۰. طبائیان، ســـیده مرضیه. ۱۴۰۰. «پژوهشـــی در ضرورت طراحی بهینهٔ فضاهای باز و محیط سبز کالبد آموزشی در راســـتای بهبود ادراک دانش‌آموزان و ارتقای کیفیت محیط آموزشی (مطالعهٔ موردی: دبیرستان‌های دخترانهٔ شهر اصفهان)». **معماری و شهرسازی ایران**. دورهٔ دوازدهم. شمارهٔ ۱. صص ۱۳۹-۱۲۷.
۲۱. کسمائی، مرتضی. ۱۳۶۸. **پهنه‌بندی اقلیمی ایران، ساختمان‌های آموزشی**. تهران: سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، معاونت فنی و نظارت، دفتر تحقیقات و پژوهش.
۲۲. فیضی، محسن. حسینی، ســـیدباقر. مجیدی، وحید و جواد احمدی، ۱۳۹۶، ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر بر ارتقاءکیفیت فضای معمـــاری درکتابخانه‌های عمومی (نمونه موردی

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

کتابخانه مرکزی همدان)، فصلنامه هویت شهر، شماره ۳۱.
۲۳. غفاری، علی. ۱۳۷۷. **اصول و مبانی طراحی فضاهای آموزشی. یافته‌های کاربردی پژوهش‌های علمی و فنی در زمینه فضاهای آموزشی و پرورشی.** جلد سوم. تهران: سازمان نوسازی، توسعه و تجهیزات مدارس کشور.
۲۴. قاضی‌زاده، بهرام. ۱۳۷۲. **اصول و معیارهای طراحی فضاهای آموزشی و پرورشی.** تهران: نشر سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، دفتر تحقیقات و پژوهش.
۲۵. لنگ، جان. ۱۳۹۵، **آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط.** ترجمهٔ علیرضا عینی‌فر. تهران: دانشگاه تهران.
۲۶. مجیدی بیدگلی، کبری. ۱۳۸۸. «تربیت در منشور حکمت متعالیه». **مجموعه مقالات سیزدهمین همایش بزرگداشت حکیم صدرالمتالهین شیرازی.** تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا.
۲۷. محقق داماد. سید مصطفی. ۱۳۸۸. «حق آموزش و پرورش از دیدگاه ملاصدرا». **مجموعه مقالات سیزدهمین همایش بزرگداشت حکیم صدرالمتالهین شیرازی.** تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا. صص ۲۶- ۲۱.
۲۸. محمدپور دهکردی، سیما. ۱۳۸۸. «نقش تربیت عقلانی در حفظ منزلت و کرامت انسان‌ها بر مبنای اصول حکمت متعالیه». **مجموعه مقالات سیزدهمین همایش بزرگداشت حکیم صدرالمتالهین شیرازی.** تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا.
۲۹. محمودی، محمدمهدی. ۱۳۸۴. **طراحی فضاهای آموزشی با استفاده از فرم‌های انعطاف‌پذیر؛ یافته‌های کاربردی پژوهش‌های علمی و فنی در زمینه فضاهای آموزشی و پرورشی.** تهران: سازمان نوسازی، توسعه و تجهیزات مدارس کشور.
۳۰. محمودی، نورالدین؛ حسینی، افضل‌السادات. ۱۳۸۹. «بررسی مبانی معرفت‌شناسی ملاصدرا و دلالت‌های تربیتی آن در پرورش خلاقیت». **اندیشه‌های نوین تربیتی.** دورهٔ ۶. شمارهٔ ۹. صص ۱۲۵-۹۱.
۳۱. مخبر دزفولی، محمدرضا؛ نویدی ادهم، مهدی؛ اعرافی، علیرضا. ۱۳۹۰. **سند تحول راهبردی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در جمهوری اسلامی ایران.** تهران، دبیرخانهٔ شورای عالی آموزش و پرورش.
۳۲. مصباح یزدی، محمدتقی. ۱۳۸۶. **آموزش فلسفه.** جلد ۲. چاپ هفتم. قم: نشر بین‌الملل.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]

۳۳. نصر، سید حسین. ۱۳۷۵. **هنر و معنویت اسلامی**. ترجمهٔ رحیم قاسمیان. تهران: دفتر مطالعات دینی هنر.
۳۴. نقره‌کار، عبدالحمید؛ حمزه‌نژاد، مهدی؛ رنجبر کرمانی، علی‌محمد. ۱۳۸۷. **درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی**. تهران: نشر وزارت مسکن و شهرسازی.
۳۵. نقره‌کار، عبدالحمید؛ تقدیر، سمانه؛ معین‌مهر، صدیقه. ۱۳۹۴. «اصولی برای معماری فضاهای آموزشی مبتنی بر تعریف انسان و معماری از منظر اسلام». **انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران**. شمارهٔ ۱۰.
۳۶. نقره‌کار، عبدالحمید؛ مظفر، فرهنگ؛ تقدیر، سمانه. ۱۳۹۴. «تناظر انسان و هستی در اندیشهٔ اسلامی و بازتاب آن در معماری اسلامی». **فصلنامه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر**. سال دهم. شمارهٔ ۱۹. صص ۹۳-۷۹.
۳۷. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۷. **شهر و معماری اسلامی (تجلیات و عینیات)**. اصفهان: انتشارات مانی.
۳۸. نوروزی، رضاعلی؛ بابازاده، طاهره. ۱۳۸۹. «پیامدهای تربیتی نفس از منظر ملاصدرا». **اندیشهٔ نوین دینی**. دورهٔ ۶. شماره ۲۳، صص ۱۱۲-۹۱.
۳۹. نوید ادهم، مهدی. ۱۳۸۲. **پیام مدرسه**. تهران: انتشارات مدرسه.
۴۰. هرندی، محمدمهدی؛ اکرمی، غلامرضا. ۱۳۷۷. **فضای باز در مدارس ابتدایی**. تهران: سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، معاونت فنی و نظارت، دفتر تحقیقات و پژوهش.

[Downloaded from frh.sccsr.ac.ir on 2026-11-10]
[DOR: 20.1001.1.2476745.1401.8.2.5.5]